

Korleis vil du at
nynorsken skal vere?
s. 10

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

38. ÅRGANG 2/2010

- Kven fortener Språkprisen 2010?, s. 13
- Kjenner du mållova?, s. 24
- Heiter bokstaven *j jodd* eller *je*?, s. 28
- Konveks eller konkav?, s. 31

Språkrådet

Ikke i mål

Stortinget bestemte for over hundre år siden, i 1885, at våre to skriftvarianter skulle være likestilt i det offentlige. Så seint som i 1981 vedtok Stortinget en revidert lov om bruken av nynorsk og bokmål i staten.

Hvordan står det til nå? Det kommer nok an på øynene som ser, men med tanke på hva loven krever, står det ikke bra til.

Stortinget vedtok 16. mars 2006 en skikkelig mållovsinnsats fra 2006 til 2008, jf. St.meld. 7 (2005–2006). Nå skulle forvaltningen oppfylle krava «til punkt og prikke». Tallene i dag viser at ett av fire statsorgan oppfyller krava. Ett av ti rapporterer ikke om språkbruken i det hele tatt. En undersøkelse fra 2009 viser at en av tre fylkesmenn kjente målloven dårlig. Det positive er at nynorskprosenten på statlige nettsider øker, og at tallet på skjema som er tilgjengelige både på nynorsk og bokmål, stiger. Dessuten vitner økt klagemengde om at flere er bevisst rettighetene sine.

Alt i alt forteller Språkrådets tall at forvaltningen ikke har gjort det Stortinget har bestemt.

Er dette vanskelig? Koster det mye? Svaret på begge spørsmål er

nei. Det er en fordom at to skriftvarianter i det statlige koster mye. Det er heller ikke vanskelig å få en etat til å fungere etter målloven – viss den øverste lederen bestemmer det. Beviset kommer fra Fornyings- og administrasjonsdepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet, som begge lå dårlig an i 2005. De siste kontrollene viste at de har oppfylt målloven på alle punkt. Forklaring: De to departementene ble fra 2005 til 2009 bestyrt av Heidi Grande Røys og Magnhild Meltveit Kleppa. Disse (mål)-bevisste statsrådene ga klar beskjed om hva som skulle være administrativ praksis.

Muligens skorter det på norskkompetanse noen steder, men mye peker i retning av mangel på vilje. Etatsledere tar ikke ansvar. Trolig kommer de ikke til å gjøre det heller, før de får en ordre fra sin øverste ledelse. Stortingets vedtak – og Kulturdepartementets rundskriv – tar de tydeligvis lett på.

Når kommer staten i mål?

Sylfest Lomheim

INNHALD 2/2010

■ AKTUELT	■ INNSIKT
6 Intervjuet	17 Nynorske fagordbøker
10 Ver med i ordsiftet om nynorsken!	21 Lånord i norsk talespråk
13 Har du kandidatar til Språkprisen 2010?	24 Ja, nei og jau om mållova
16 Språkbrukaren	26 Offentlighet og innsyn
	28 <i>Je</i> eller <i>jodd</i> ? Og litt om <i>ve</i> og <i>vav</i> med det same
	31 Konveks? Konkav? Kon-kva?

Redaksjonen tek gjerne imot brev frå lesarane. Det kan vere kommentarar til artiklane og emne i bladet, interessante ord og uttrykk ein har komme over, nyord, språkspørsmål eller anna. Adressa er: Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO.

Spørsmål: Ordene *verken* og *hverken* får omtrent like mange treff dersom man søker etter dem på nettet, og mange av resultatene som kommer opp, er lenker til opphetede diskusjoner om hvilken skrivemåte som er riktig. Etter å ha lest litt tolker jeg det slik at begge skrivemåtene er korrekte i bokmål, men hvorfor er det slik? Foretrekker Språkrådet den ene skrivemåten framfor den andre?

Svar: *Hverken* er den eldste formen, og den har vi overtatt fra dansk. Formen *verken* ble innført i 1959 sammen med skrivemåter som *valp*, *veps* og *virvle*. Da ble også formen *hverken* tatt ut av rettskrivningen. Tanken var kanskje at dette kunne være et første skritt mot en forenkling av hele systemet, altså sånn at

en etter hvert ville fjerne den stumme *h*-en i alle ord av denne typen (også *hva*, *hvor* osv.), slik det tidligere var gjort i svensk. Dessuten ble ordet *verken* samtidig tillatt på nynorsk, og siden skrivemåten skulle være den samme i begge målformene og *hv*- ikke brukes på nynorsk, ble det *verken* også av den grunn.

Det har vært en vedvarende strid om *hverken* og *verken* siden da, slik du er inne på, og den uoffisielle formen *hverken* fortsatte å hevde seg i bruk. I 2005 ble den så igjen tatt inn i rettskrivningen, og fra da av har *hverken* og *verken* vært sidestilte, likeverdige skrivemåter på bokmål. Vi i Språkrådet anbefaler ikke den ene av dem framfor den andre.

Spørsmål: Finst det reglar for når ein skal bruka prosentteiknet, og når ein skal skriva *prosent* med bokstavar?

Svar: Ein tommelfingerregel er at ein normalt skriv dette ordet med bokstavar når ikkje spesielle omsyn talar for noko anna. Spesielle omsyn kan vera presisjon, nøyaktigheit i talopplysningar (kan henda med desimalar), kor mykje plass ein har å skriva på (i tabellar, figurar o.l.), og anna.

Det *skal* vera mellomrom mellom sifferet og teiknet: 30 %.

Når eit ord er ført opp i denne spalta, tyder det berre at vi har registrert at det er i bruk. Det tyder ikkje at Språkrådet går god for ordet. Dersom vi rår til eller rår frå å bruke eit ord, vil vi nemne det uttrykkeleg.

delling, delle [B]åde *Posten* og *søp-pelbilen* og *feieren* finn fram. Ikkje noko *delling* med dei. No fann eg visst på eit nytt ord med: *Delling*. *Din delling*. *Ein delling* må vel bli ei blanding tå *gps-kålgeisp*, *internettjern sentralist* og *cyberspeisa sullik* på høgt nivå – og vælså det hælve tå kort. *Du dellar ikkje med meg*.

(Skrivent Olav Norheim er fortvila over at Dell ikkje klarer å levere ordrar til folk utan vegadresse.)
Valdres 11.02.2010

feminimalisme *Det er fortsatt minimalisme som dominerer, eller rettere sagt: feminimalisme. Møblene skal ha et feminint og rent trekk, med myk og organisk form.*

Aftenposten 13.03.2010

hummersupperåd *Selv om han har rukket å bli 43 år, liker Giske å framstå som statsråd for de unge og moderne, og som en handlingens mann. I et slikt perspektiv er det logisk at han konstruerer sitt eget supperåd som skal spre inntrykk av ung og rik dynamikk, men som ikke skal gi konkrete råd eller ha noen innflytelse. Det skal utveksle erfaringer og for øvrig være til pynt. [...]* Kjell Magne Bondevik gjorde seg selv til latter med Verdikommisjonen. Trond Giske har fått sitt eget hummersupperåd.

Dagbladet 03.03.2010

injurieturisme *Profeten Muhammeds etterkommere vurderer å gå til britisk rett for å få dømt danske aviser som har trykket karikaturer. [...]* Muham-

meds etterfølgere kan gå til en britisk domstol fordi tegningene har vært tilgjengelig via Internett der. Det er ikke tilfeldig at danskene frykter sak på øyriket, fordi praksis i britisk rett har vært gunstig for dem som går til injuriersak der. London har et solid rykte som mål også for injurieturisme.

Aftenposten 17.03.2010

å knause (1) *No snakkar vi om å «knause» ein samtale eller ein diskusjon. Det vil seie: å referere til Karl Ove Knausgård eller bøkene hans, særleg «Min kamp», ein stad der det ikkje naturleg passar inn. [...] Alle samtalar og alle diskusjonar, same kva som opphavleg er tema, kan knausast.*

Klassekampen 05.02.2010

å knause (2) «å knause» = å huske alle ubetydeligheter fra oppveksten, inkl. når du tok deg en røyk, en cola eller en øl [...].

<http://twitter.com/HansHenrik/status/7626128197>

surrogati *For det tredje kan en ikke på bakgrunn av en generell økning i bruken av surrogati konkludere med at norske ufrivillig barnløse er stadig mer opptatt av å videreføre sine egne gener. Det er langt flere ufrivillig barnløse som velger egg- og sæddonasjon og adopsjon enn surrogati.*

Debattinnlegg i Morgenbladet 26.02.2010

I denne spalta tek vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

RETURNERE, VALIDERE, TERMINERE

Er det Gorgon vaktmester («repareres, revideres, registreres, reflektere, ...») fra fjernsynsserien *Pompej og Pilt* som er tilbake? Ikke helt, men ord som i 70-åra kunne brukes til å lage absurde mantra, møter vi nå oftere i avisene eller på bussen. I denne spalta har vi oftest drøfta avløsere for ord som er umiskjennelig engelske, mens verba i overskrifta har til felles at de har opphav i latin. Bruken av dem har økt betraktelig de siste tiåra fordi de alt er mye i bruk i engelsk. Slik også med *return*, *validate*, *terminate*. Dette skal ikke være et felttog mot alle verb på *-ere*, som det er mange av på norsk (over 100 i *Bokmålsordboka* bare på *a-*), men vi vil minne om at det i mange sammenhenger kan være gode grunner til å variere (ymse!) språkbruken.

Returnere – vagere enn å sende tilbake og reise tilbake?

Returnere er det mest brukte av verba i overskrifta, og det har vært i bruk ei god stund på spesialområder som spill (bridge og tennis) og trafikk (tog, skipsfart med mer), sammen med vel så presise ordlag som *sende/kjøre/dra tilbake*. Når vi i april 2010 ser på de siste avisstykkene der *returnere* er brukt, handler det mest om utsending av asylsøkere eller tilbakekomst for overgrepsmistenkte prester. Det kan neppe kalles ei presisjonsvinning om *returnere* helt erstatter både det å *sende tilbake* og det å *vende tilbake*. Når vi også ser hybridene *returnere tilbake* på

trykk, vitner det om at verbet ikke helt er en del av allmennspråket ennå. Om bruken av fremmedordet først og fremst tjener til å pakke inn ubehagelige emner, kan det være grunn til å pakke det ut igjen med mer kjente ord.

Enklere gjort enn sagt

Validere er en nykommer i laget, men har likevel rullet å bli en gjenganger blant ord Språkrådet får henvendelser om. Årsaken til det er nok først og fremst at kollektivreisende rundt om i landet i nye billettsystem kan få beskjed om å validere billetten sin. Toget og trikken har kanskje gått for å bruke mer forståelige uttrykk som *bekreft*, *aktivere* eller *lese av*, men du kan lese det Språkrådet har skrevet om emnet, under «Aktuelt ord» på nettsidene våre.

Vi avslutter med en annen fersking, *terminere*, som først og fremst dukker opp i næringslivet når ulike forhold får sitt endelige. Måten noe ender på, kommer tydeligere fram gjennom ulike verb som *avslutte*, *si opp*, *(opp)heve*, *nedlegge*. Vi anbefaler derfor å benytte disse mer entydige alternativa.

.....
Daniel G. Ims er rådgiver i Språkrådet.

Revisor Riise

■ TEKST: HALLVARD ØSTREM

– Vi skal ikkje finne opp ein ny nynorsk. Nynorsken skal vere til å kjenne att for alle som bruker han, også etter 2011. Det vi skal sjå på, er kva former som faktisk har festa seg over 150 år. Kva er det som ser ut til å vere slitesterkt og varig? seier ho som skal leie arbeidet med den nye rettskrivingsnorma, Grete Riise.

Sunnmøringen Grete Riise (62) er leiar i nemnda som skal revidere nynorskrettskrivinga og lage framlegg til ei ny og enklare nynorsknorm. I nemnda har ho med seg både språkfagleg kompetanse og representantar for brukargrupper. For første gong er allmenta invitert

til å vere med og meine noko, for eksempel om det skal heite *hjar*te eller *hjerte* eller begge delar. Når nemnda har sagt sitt, skal framlegget vidare til direktøren og styret i Språkrådet og til Kulturdepartementet, som har det siste ordet. Fagrådet for normering og språk-

observasjon i Språkrådet blir konsultert undervegs.

– Eg har mest lyst til å be deg gå til Språkrådet og spørje dei, ler Riise når vi spør om korleis omsynet til både dialektar, bruk, geografisk spreiding og tradisjon skal kunne takast vare på i ei ny og stram nynorsknorm.

– Det er på ein måte ei umogleg oppgåve. Vi skal prøve å ta alle omsyn, men ei stram norm og eit breitt dialektgrunnlag er ikkje heilt lett å sameine. Eg er ikkje sikker på at vi får det til, seier ho.

Riise er til dagleg seniorrådgivar og nettredaktør hos Fylkesmannen i Hordaland. Ho er utdanna lærar med faga nordisk, historie og sosiologi, men har for det meste arbeidd som rådgivar i det offentlege. Ho har vore aktiv i Noregs Mållag i mange tiår, alt på 1970-talet som styrerepresentant for Norsk Mål-

ungdom, ungdomsorganisasjonen i Mållaget, seinare ein periode som nestleiar i styret, og frå 1998 til 2000 var ho dagleg leiar i organisasjonen. Ho har òg vore involvert i styre

og stell i nynorskinstitusjonar som Samlaget, Nynorsk kultursentrum og Det Norske Teatret.

– Men rolla mi her er nok å representere det offentlege, trur seniorrådgivareren.

Godt grunnlag

Nemnda har ikkje så veldig god tid på seg. Eit ferdig forslag skal liggje føre alt 1. februar neste år. Normgivarane startar likevel ikkje med blanke ark, men har det store utgreiingsarbeidet som Språkrådet gjorde i 2001–2003, å gå ut frå.

– Det er eit omfattande materiale som kjem til å bety mykje for oss. Der

finst det ein god del undersøkingar og forsøk på å klassifisere det ein meinte burde vere innanfor og utanfor norma – på den tida, seier Riise.

– Samtidig er mandatet vårt eit anna enn det språkforskarane i den førre nemnda hadde. Vi har fått klar beskjed om å fjerne klammeformene, og vi har fått ei ny bestilling, som ikkje låg der den gongen, om at norma skal vere stram. Normgivarane foreslo den gongen òg å ta ut ein del former, men i mange tilfelle foreslo dei jamstilte former der vi i alle fall må vurdere å vere strengare, seier nemndleiaren. Det forslaget som vart sendt til Kulturdepartementet den gongen, vart lagt på is fordi departementet ønskte at ein skulle fjerne skiljet mellom hovudformer og sideformer, som i bokmål.

– Men ein stor del av det språklege grunnlaget som vart lagt – dette vart jo gjort av språkkunnige folk – vil liggje til grunn for arbeidet vårt også.

● ● GRETE RIISE

Grete Riise er leiar i nemnda som skal revidere nynorskrettskrivinga.

Går etter bruken

I tillegg til utgreiingsmaterialet frå Språkrådet har nemnda Norsk ordbank ved Universitetet i Oslo og det rikhaldige nynorskorpuset til Norsk Ordbok, med tekstar frå aviser, tidsskrift og litteratur, å støtte seg til. Nemnda vil òg prøve å undersøkje nærare kva språk som eigentleg blir brukt i kommune og stat, og kva slags nynorsk sidemåls- og hovudmålselevar i den vidaregåande skolen helst brukar til eksamen.

– Vi har ein fordel som Ivar Aasen ikkje hadde: Vi har eit skriftleg materiale å byggje på. Når vi normerer i dag, trur eg at vi må leggje stor vekt på det

skriftlege. Eg legg til grunn at nynorsk er eit uttrykk for dialektane. Det er ikkje oppgåva vår å prøve å finne ut av det no, slår Riise fast.

– *De skal altså ikkje finne opp nynorsken på nytt?*

– Nei, nynorsken skal vere til å kjenne att for alle som bruker han, også etter 2011. Det vi skal sjå på, er kva former som faktisk har festa seg over 150 år. Kva er det som ser ut til å vere slitesterkt og varig? Med slitesterke former kan ei norm kanskje klare seg i tretti år framover – viss vi får det til. Så må vi sjølvsgat vurdere om enkelte mindre

treng begge delar, så vil det vere svært sterke føringar både etter dialektområde og ideologi.

Ventar med endelege vedtak

Nemnda kjem heller ikkje til å gjere nokon endelege vedtak før heile norma blir spikra 1. februar neste år. I staden vil nemnda gjere førebels delvedtak undervegs.

– Det vil seie at vi truleg kjem til å lage innstillingar som vi vil ha retten til å gå tilbake på når vi ser korleis dei passar med resten av norma. Det skal jo helst sjå ut til slutt, seier Grete Riise.

«Vi har ein fordel som Ivar Aasen ikkje hadde: Vi har eit skriftleg materiale å byggje på.»

brukte former har så stor symbolverdi, eller identitetsverdi, at dei likevel bør vere jamstilte.

Av det som nemnda heilt sikkert ikkje kjem til å diskutere, er jamstillinga av pronomena *me* og *vi* og den valfrie infinitivsendinga på *-a* eller *-e*. Denne valfridommen er ikkje diskusjonstema, slår nemndleiaren fast.

– Men det som *kan* vere eit tema, er om vi skal godkjenne kløyvd infinitiv, for eksempel, seier Riise. Men ho strekar under at nemnda enno ikkje har teke stilling til det.

– Den lettaste delen av jobben er å peike ut det som nesten ikkje er brukt, og som heller ikkje har ein symbolverdi. Eg vil tippe det kan gjelde former som *kjemer*. Om vi tek det vekk, kjem nesten ingen til å oppfatte at vi gjer det ein gong, trur Riise.

– Men viss vi tek vekk valfridommen mellom *y* og *ø* i *ynskje* eller *ønskje*, er vi plutseleg inne på ei anna mark. Sjølv om vi for så vidt kan diskutere om vi

– *Kva meiner de med at arbeidet skal gjennomførast i ein open og inkluderande prosess?*

– Da tenkjer eg først og fremst på nettsida vår og at vi opnar for at folk kan vere med. Eg har arbeidd med nettet lenge og veit akkurat kva som skal til: ei nettside og eit forum for idéutveksling, slik at alle kan sjå oss i korta heile vegen. Vi lover ikkje å svare på alt vi får inn, men vi lover å vurdere alt.

– *Kven kjem nemnda til å ha møte med eller få i tale?*

– Skolen og det offentlege er dei som blir nøydde til å følgje oss når norma er vedteken. Dermed er lærarar, og norsk-lærarar spesielt, ei interessant gruppe å snakke med. Og så må vi snakke med offentleg tilsette om kva dei ønskjer seg av ei slik endring, seier Riise.

– Blant avisene kjem vi sannsynlegvis til å avgrense oss til å snakke med Bergens Tidende, eventuelt Stavanger Aftenblad og andre regionaviser. Vi vil likevel ha eit stort materiale å sjå på,

blant anna frå lokalavisene, fortel Riise.

– Så kan vi tenkje oss å snakke med dei som lagar læremiddel: lærebokforfattarar og forlag. Dessutan er dei som gir råd og er med på å forme språket i andre organ, interessante å snakke med. Den store marknaden av språkrettleia-

Det trur vi folk blir viss dei møter ein nynorsk som er meir einsarta. Dessutan vil mange synast det er godt at dei ikkje må gjere så mange val heile tida.

– *Men er valfridom nødvendigvis vanskeleg?*

– Nja, valfridom kan vere både vans-

«Når vi har seks ulike måtar å skrive *mogleg* på, er det unødvendig.»

rar som held på å vekse fram, er også sentral.

– *Kva slags innspel ønskjer de frå nynorskbrukarane?*

– Førebels har vi ikkje sagt noko spesielt om det. Men eg tippar at vi kjem til å ønskje oss fleire innspel når det begynner å bli vanskeleg for oss. Ettersom nemnda er sett saman av folk frå så ulike hald, kan eg tenkje meg at usemja kjem nokså fort. Der det blir usemje i nemnda, reknar eg med at det er stor usemje i andre miljø òg. Da treng vi argument for å ta ut og inn ting, og det kan folk hjelpe oss med.

Nynorsken står trygt

– *Korleis kan ei ny nynorsknorm gjere det lettare å vere nynorskbrukar?*

– Det blir lettare viss du kan kjenne deg tryggare på at det du skriv, er rett.

keleg og lett. Føresetnaden til Språkrådet no er at vi har for mange val. Når vi har seks ulike måtar å skrive *mogleg* på, er det unødvendig. Det gjer folk utrygge. Skal eg velje *mogeleg* eller *mogleg*, *mogelig* eller *moglig*, *muleg* eller *mulig*?

– *Desse formene er nokså like?*

– Ja, og eg ser ikkje heilt skilnaden i identitet mellom formene. Og det gir eit ustabil skriftbilete som flyttar seg. Om vi tek vekk den variasjonen, kan det kanskje vere med på å gjere det lettare å lære å skrive ordet korrekt, meiner Riise.

Men anten nemnda vel å gjere rettskrivinga slik eller slik, trur Grete Riise nynorsken står trygt og godt i lang tid framover.

– Eg trur nok ikkje nynorsken forsvinn i mi tid, seier ho som skal få til det umoglege.

TA DEL I ORDSKIFTET OG FØLG PROSESSEN!

Rettskrivingsnemnda har eit eige nettforum der alle kan ta del i ordskiftet om framtidnynorsken. Nemnda har òg nettsider der grunnlagsdokument, referat, innkomne framlegg, aktuelle problemstillingar og vedtak blir lagde ut. Slik kan alle interesserte følgje oss på vegen fram mot ei ny rettskriving for nynorsk. Nemnda tek imot store og små innlegg med synspunkt og forslag.

Forumet og nettsidene finn du på nettstaden til Språkrådet:
www.sprakradet.no

Ver med i ordskiftet om nynorsken!

Nyleg blei diskusjonsforumet *Nynorsk 2011* lansert. Her kan alle interesserte vere med og diskutere ønske dei har til den komande rettskrivinga for nynorsk.

Det skal lagast ei ny rettskriving for nynorsk, som skal erstatte dagens norm. Språkrådet har peika ut ei nemnd som skal kome med forslag til revidert nynorsknorm innan 1. februar 2011. Nemnda har i oppdrag å lage ei rettskriving som gjer det lettare å vere

vinga: – På *Nynorsk 2011* kan du kome med ønska dine til den nye rettskrivinga. Kva meiner du er vanskeleg i dagens rettskriving? Kva skal til for å gjere det lettare for deg å skrive korrekt? Alle interesserte kan kome med ønska sine, anten dei reknar seg som nynorskbrukarar, er skuleelevar med nynorsk som sidemål, har nynorsk som arbeidsspråk eller berre skriv nynorsk no og då, seier Riise.

Alle kan lese det som er skrivne i diskusjonsforumet. Når du registrerer deg som brukar, kan du skrive egne innlegg og kommentere det nemnda eller andre brukarar har skrivne. Nemnda kjem til å publisere vedtaka sine i forumet, slik at det blir høve til å kome med konkrete reaksjonar på dei.

Diskusjonsforumet *Nynorsk 2011* finn du her: www.nynorsk2011.org

nynorskbrukar, og som er tydeleg for alle som har nynorsk som sidemål. Det vil mellom anna seie at ein fjernar skiljet mellom hovud- og sideformer og avgrensar talet på valfrie former.

Korleis skal nynorsken sjå ut?

Grete Riise, leiar for rettskrivingsnemnda, ønskjer at så mange som mogleg seier meininga si om den nye rettskri-

Nettsidene til nemnda

Rettskrivingsnemnda har egne sider på nettstaden til Språkrådet, der du blant anna kan sjå mandatet til nemnda og lese om bakgrunnen for vedtaket om å lage ei ny rettskriving. Nemnda vil leggje ut nyheiter, innspel, sakspapir og referat. Adressa til nettsidene er:

www.sprakradet.no/nynorsknorm

Sjå også side 6.

Diplom for godt navnevett i Finnmark og Troms

Vi utfordrer den språkbevisste befolkningen i Finnmark og Troms til å tipse oss om lokale bedrifter og foretak som har valgt gode norske navn. Vi setter spesielt pris på navn med dobbelt betydning, navn som er litt underfundige eller poetiske, navn som er hentet fra lokal tradisjon, og navn som fremkaller smil og latter.

Språkrådet har siden 1990 delt ut diplom for godt navnevett. Utdelingen er et ledd i Språkrådets kampanje mot unødvendig bruk av engelsk i norsk samfunnsliv, og diplomene er en påskjønnelse til næringsdrivende som har valgt gode norske navn til foretakene sine. Her er noen eksempler på foretak som har fått diplom tidligere:

- På Hengende Håret Frisør
- Den Kule Mage (butikk som selger mammaklær)
- Kampens Hete (restaurant på Kampen)
- Tankeverket (konsulent- og rådgivningsfirma)
- Perlevenner (perlebutikk)
- Rett og Rimelig (advokatkontor)
- Tanngarden (tannlegesenter)
- Kreative Typer (grafisk firma)
- Monicas Stoppested (møbeltapetserer)
- Kos Dykk (dykkesenter)
- Det lille under (undertøysbutikk)
- Rens på flekken (renseri)
- Sveisen Frisør
- Tromsøflaket (avis)

Alle kan foreslå kandidater. Forslag sendes til Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO eller til rikke.hauge@sprakradet.no. Diplomene vil bli delt ut av direktør Sylfest Lomheim og rådgiver Rikke Hauge i løpet av juni.

Etablering av Norsk språkbank

Arbeidet med å etablere Norsk språkbank har no kome i gang. Kulturdepartementet har bede Nasjonalbiblioteket ta hand om arbeidet. Det er oppnemnt eit retningsgjevande fagleg råd som skal bidra til utforming av strategien for Språkbanken, medverke til å utvikle han vidare og gje prioriteringar for kva innhald ein skal få inn. Rådet kjem til å få eit mandat som klårgjer kva for rolle og oppgåver det får i høve til dei som skal administrere språkbankarbeidet.

Rådet er sett saman av representantar frå dei fire universiteta som driv med språkteknologisk forskning (NTNU, Universitetet i Bergen, Universitetet i Oslo og Universitetet i Tromsø), ein representant frå Noregs forskingsråd, ein frå Språkrådet og to frå næringslivet. Rådet representerer såleis både brukarar og leverandørar til Språkbanken. Skal Språkbanken realiserast etter føresetnadane som er lagde i St.meld. nr.

35 (2008–2009) *Mål og meining*, må administrasjonen og rådet samarbeide tett. Etter føringane i stortingsmeldinga skal Språkbanken vere ein infrastruktur for språkteknologisk næringsutvikling i Noreg og for forskning og utvikling i universitetsmiljøa.

Prinsippet om at Språkbanken skal tene både forskinga og næringslivet, gjer Språkbanken unik i nordisk og internasjonalt samanheng. I Sverige, t.d., arbeider dei no med å overtyde politikarane om å etablere ein svensk språkbank etter dei same prinsippa. Meir og meir av kvardagen i den industrielle delen av verda er basert på bruk av teknologi. Å få desse tenestene og produkta på eige språk er heilt avgjerande for at alle kan få tilgang til den nye teknologien. Difor skal Språkbanken vere tilgjengeleg for næringsliv og forskning.

Informasjon om Språkrådet på andre språk

På våre nettsider kan du nå lese oppdatert informasjon om Språkrådet på engelsk, tysk, fransk, spansk, nederlandsk og russisk. Informasjonen finner du her:

<http://www.sprakradet.no/Toppmeny/Om-oss/English-and-other-languages/>

Har du kandidatar til Språkprisen 2010?

■ OVE EIDE

Juryen for Språkprisen ønskjer framlegg frå heile den mangfaldige norske språkverda. Tenk gjerne utradisjonelt!

Språkprisen er Språkrådet si årlege feiring av framifrå bruk av norsk i sakprosa, både på nynorsk og bokmål. Prisen er såleis eit tiltak for å fremje og styrkje stillinga for norsk språk. Med alle dei utfordringane norsk språk står overfor i dag, treng vi kanskje meir enn før å rette merksemda mot god språkbruk på alle samfunnsområde. Derfor er ikkje dette ein pris berre til «gullpenar» eller for spesielt interesserte. Prisen kan gjevast til alle som nyttar godt norsk språk i praksis – i helg eller kvar-

dag. Og prisvinnarane kan kome frå alle tenkjelege samfunnsområde: næringsliv, skule, offentlig styre og stell, forskning, organisasjonsliv, presse, teknologi, medium. Kravet er at dei nyttar godt språk, noko som det sjølvstakt ikkje finst berre éin mal for. Det kjem an på så mangt – kven ein skriv til, kva ein vil med skrifta si, kva sjanger ein skriv i osv.

Sakprosa bind samfunn saman

Mange er vel vande med å tenkje at det er skjønnlitteraturen som gjeld, at det

Foto: Danir Cvetojevic

Språkprisen blir delt ut på konferansen Språkdagen.

er i romanar, skodespel og lyrikk det norske språket utfaldar seg. Men tenkjer vi etter, vil vi sjå at sakprosaen har vore minst like viktig som skjønnlitteraturen for utviklinga av samfunnet vårt. Vi har sakprosa omkring oss kvar dag, tekstar som fortel om røyndommen på eitt eller anna vis. Det er tekstar som freistar å påverke oss, tekstar som formidlar viktig kunnskap, og tekstar som grip inn i kvardagen vår på ein mykje meir direkte måte enn skjønnlitteraturen. Tenk berre på reklame, avisartiklar, brosjyrar, vekeblad, offentlege skriv, lover og reglar, nettsider, bøker om politikk og livssyn, lærebøker. Gjennom sine mange sjangrar skaper sakprosaen grunnlag for debatt, opplysning, læring og fellesskap. Sakprosaen er eit viktig bindemiddel i samfunnet vårt.

Eit mangfald av tekstar

Rekkja av sakprosajangrar er nær sagt uendeleg, men i denne straumen av skrift er det nokre skribentar som passar særleg godt på språket, og som legg ned mykje arbeid i formuleringar og former. Det er nettopp dei vi ønskjer å få namna på. Dei kan ha skrive eit en-

keltverk, eller dei kan ha arbeidd trottig i mange år med det norske språket. Kandidatane kan vere enkeltpersonar eller grupper, og prisen skal gå til eitt eller fleire arbeid frå dei siste fem åra. Prisen er både ein pengesum og eit diplom, som er eit bilete av ein norsk kunstnar.

Dei som har fått Språkprisen til no, er Karin Sveen (2007), Anders Johansen og Kjartan Fløgstad (2008) og Stephen Walton og bokprosjektet *Flerspråklighet i skolen*, ved redaktøren Rita Hvistendal (2009).

Juryen

Med i juryen for Språkprisen er Ove Eide, leiar (lektor og forfattar), Karianne Bjellås Gilje (skribent og redaktør av tidsskriftet *Prosa*), Unn Røynealand (postdoktor ved Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo) og Espen Søbye (forfattar og litteraturkritikar).

.....
Ove Eide er leiar i juryen for Språkprisen.

Vi utfordrar alle som les Språknytt, til å sjå seg rundt i det norske språkmangfaldet. Tenk gjerne nytt og i uventa leier! Juryen ønskjer utradisjonelle framlegg i alle moglege sjangrar – frå pamflettar til preiker, frå elektroniske skjermtekstar til effektive saksutgreiingar. Eller kanskje noko vi ikkje har tenkt på enno ...

Når de har eitt namn eller fleire, kan de sende framlegga på kandidatar til Språkprisen 2010 til denne e-postadressa: karianne.skovholt@sprakradet.no. Frist: 25. juni.

Les meir om Språkprisen på nettsidene til Språkrådet.

– **BARE FYRSTE MÅNADEN** fann me fem, kanskje seks, feil i norskboka vår.

Sjette klasse på Tokke skule, intervju i Telemark Tidend. Klassen er med i tevlinga Nysgjerrigper 2010 med eit prosjekt der dei undersøker kvaliteten på språket i norskboka Ord for alt, 6. Klassen hadde funne 29 feil.

.....

NDLA HAR VÆRT kritisert for dårlig nynorsk, blant annet i kroppsøvningsfaget. Ja, det er virkelig ille. Hvorfor skal elever på videregående anstrenge seg for å skrive god nynorsk når en autorisert læremiddelleverandør bruker grautmål? Enda mer beklemmende er det å se svake tekster – også på bokmål – med åpenbare feil i selveste norskfaget. Dette underbygger inntrykket av at NDLA fortsatt har preg av glade, entusiastiske amatører. Mitt inntrykk, uten å ha sjekket ut alle fag, er at gode tekster er det siste man har tenkt på.

Bokmeldar Mette Hofsødegård i Aftenposten, om Nasjonal digital læringsarena (NDLA)

.....

ET AV SPØRSMÅLENE fra marokkansk politi er hvorfor hun sendte en SMS med semikolon, bindestrek og en parentes – et såkalt blunkende smilefjes – til [Khalid] Skah. Meldingen ble sendt etter at de norske spesialsoldatene hadde smuglet de to Skah-barna ut av det nordafrikanske landet i juli 2009.

[Anne Cecilie] Hopstock bekrefter at hun sendte denne SMS-en til eksmannen for å markere at hun hadde triumferert i den ekstremt dramatiske barnefordelingsaken.

Frå ein nyheitsartikkel i VG Nett

.....

TIL NÅ HAR NETTDEBATTER klart å få leskedrikken Urge tilbake på 1,5-literflasker og Kringkastingsrådet til å kreve «Drømmehagen» tilbake på NRK1. Men har de gjort noe mer fundamentalt med oss som folk? Har de flyttet grenser, bygget solidaritet, løftet politiske saker eller veltet byråkrater og statsråder? Har de gjort oss mer tolerante? Situasjonen er kanskje ikke så ille som mange vil ha det til. Men problemet er at det er aggresjon, møkkaprat og slarv som skaper oppmerksomhet og temperatur. Og det er den type klikkdrivere som får medieoppslag. Ikke den seige og malende diskurs.

Frode Bjerkestrand, journalist, i ein kommentar i Bergens Tidende

.....

DET STÅR BRA TIL I NORGE, det står bra til i norsk samfunnsforskning, og det er vel i alle fall en svak sammenheng mellom de to.

Det som har lyktes dårligere, er visjonen om godt leselig norsk. Redaktørene [i Tidsskrift for samfunnsforskning] har forsøkt. Mariken Vaa, for eksempel, var ubønhørlig: Alle artikler som ville «fokusere på», ble returnert uten nåde. Grunnleggerne advarte mot «esoterisk terminologi», men det har ikke etterfølgerne klart å respektere.

Vi har en fantastisk flora av vitenskapelige tidsskrifter på norsk. Det setter de forskningspolitiske myndighetene merkelig lite pris på. De mener det er bedre at norske forskere publiserer i lite leste tidsskrifter på engelsk enn i gode tidsskrifter på norsk.

Stein Ringen, professor ved Universitetet i Oxford, i eit innlegg om Tidsskrift for samfunnsforskning i Aftenposten

ALF KJETIL
WALGERMO,

kritikar, forfattar og journalist

DEN NORSKE KO-ISMEN

Eit levande språk forandrar seg, tek opp i seg nye uttrykk, fangar inn nye bruksmåtar av enkeltord. Likevel går språket aldri så raskt framover som når vi skriv fullstendig feil. Årsakene til feilskrivningane kan vere så mangt: mangelfull innlæring av touchmetoden, taste- og ordlistefeil på SMS – eller regelrett opprør mot konvensjonane.

Av og til er det nemleg herleg å skrive eit feil ord. Eit ord som ikkje er eit ord. Eller eit ord som enno ikkje er eit ord som betyr noko. Som betyr noko for andre enn meg. Som kanskje betyr noko heilt anna. Bortsett frå for meg og for dei eg deler løyndomen om ordet med.

Slik oppstår små språkfelleskap innanfor den store norske språkfelleskapen. Små subkulturar av bokmål og nynorsk som lever og høyrer til i randsonene, langt unna Språkrådets blikk.

Fenomenet står i nært samband med nyord av typen «å knause». Uttrykket dukka opp i Klassekampen, hjå signaturen Norbert, som verb for det å bryte inn i samtalar med referansar til Karl Ove Knausgård og bokverket *Min kamp*. Men endå meir radikale er nyord og feilskrivningar som ikkje får si påfølgjande forklaring i ei avis.

I ein lukka krins av språkinteresserte har vi stor glede av slike ordbyte. Dei er høgst private, og kan neppe inkorporerast i verken slangordlister eller andre ordlister. Kvifor gjer vi

dette? Det er språkleik, rett og slett. Det ligg noko pirrande i å skape egne temporære reglar innanfor eit tilsynelatande trygt system.

Ein kamerat har for vane å svare med antonym skrivne baklengs. Eventuelt med eit heilt anna ord, gjerne baklengs. På spørsmålet om vi har ein avtale, svarer han som oftast: «Ko!» «Ko-ismen» opnar for ei rekkje nye tolkingar av ei gitt utsegn. Medan det i vanlege språksystem er ein samanheng mellom teikn og semantisk innhald, går alle relasjonar i ko-ismen mot det arbitrære. I prinsippet må ein rett og slett gjette seg fram til intensjonen bak utsegna, men i nokre tilfelle er det råd å bestemme ut frå konteksten kva det heile dreier seg om. Praktisk er det ikkje, men svært oppkvikkande.

Kanskje er ko-ismen ein språkundergavande ideologi som ikkje bør omfamnest av altfor mange språkbrukarar. Tenk om alle byrja å byte ut ord i tide og utide!

På den andre sida kunne ein seie: Feilskrivningar er som mutasjonane i naturen. Nokre av dei kan vise seg levedyktige, for ikkje å seie livsreddande, om nokre år.

Inntil vidare er ordet fritt.

Den første nynorske fagordlista (1886) tok for seg menneskekroppen.

Nynorske fagordbøker

■ SYLVI DYSVIK

Idealistiske einskildpersonar som meinte det var viktig at nynorsk vart teke i bruk på alle område i samfunnet, har i høg grad æra for omfanget av nynorske fagordbøker og leksika.

Den nynorske skriftkulturen har gjerne vore knytt til andre sjangrar enn det som høyrer inn under sakprosa- og fag-språkområdet. Talet på fagordbøker på

nynorsk tyder likevel på at det alltid har vore ein sterk vilje til å ta i bruk denne målforma også til andre føremål enn skjønnlitteratur og diktning. Det vitnar

øg om eit ønske om at nynorsk skal ha ein plass i arbeidslivet. I denne artikkelen vil eg prøve å gje eit kort oversyn over nynorske fagordbøker og leksika.

Ordboka i nynorsk skriftkultur

Det er *allmennordbøkene*, og særleg rettskrivings- og skuleordlistene, som har dominert dei nynorske ordbokutgjevingane. Men ordbøker kan òg vere eit hjelpemiddel innanfor eit særskilt fagområde. Fagordbøkene høyrer inn under *spesialordbøkene*, som m.a. omfattar etymologiske ordbøker, framandordbøker, synonymordbøker, namnebøker og terminologiske ordbøker. Arbeidet med fagordbøker i den tidlegaste nynorskperioden var prega av idealisme. Det vart gjerne gjort av fagfolk som var inspirerte av arbeidet til Ivar Aasen, og slik som han såg det som viktig at den nye målforma skulle kunne nyttast til alle føremål.

Den første tida

I tillegg til grammatikken og dei store allmennordbøkene utarbeidde Ivar Aasen den mindre kjende allkunneboka *Heimsyn* (1875) og synonymordboka *Norsk Maalbunad* (1876, utgjeven først i 1925). Med *Norsk Maalbunad* vart grunnlaget lagt for ein ordlagingstradisjon som i stor grad har prega nynorsken seinare, nemleg bruken av avløy-sarord. I tillegg utarbeidde Aasen dei to nomenklaturane *Norske Plantenavne* (1860) og *Norsk Navnebog* (1878). Desse verka la grunnen for ein rik nynorsk namneboktradisjon og for standardverket *Norsk flora*, som kom ut første gongen i 1944, og som seinare har kome i sju utgåver.

Den første nynorske fagordlista vart laga av dr.med. J.O. Hennum alt i 1886 og hadde tittelen *Anatomiske termini*

fra det norske landsmål. Lista inneheldt norske nemningar for anatomiske fagord og faguttrykk på dansk.

Brevbøkene

Fleire av dei første nynorske fagordbøkene var fornorskingsordbøker med framlegg til alternativ til dansknorsken. Dei såkalla brevøkene til Halvdan Koht og Edvard Os var freistnader på å lage høvelege uttrykksmåtar til bruk i handelsbrevveksling på nynorsk. *Norsk brevbok* av Koht kom ut alt i 1898. Ho inneheldt ei lang ordliste med norsk omsetjing av danske, engelske og latinske handelsord og praktiske døme på ulike typar meir formelle brev. I brevoka til Os (1927) finst det òg døme på skrivning av takkekort, søknader o.l. på nynorsk. Boka kom i fem utgåver i åra 1927–58, og slike brevøker har nok vore til stor hjelp for dei som ville nytte nynorsk i offentlege samanhengar.

Tida fram til den andre verdskrigen

Tidleg på 1900-talet kom det ingen nye nynorske fagordbøker før Severin Eske-land gav ut ei framandordbok i 1919. Same året kom den store *Nynorsk etymologisk ordbok* av Alf Torp.

Blant dei meir fagspesifikke bøkene kan nemnast *Ordliste til bruk i Telegrafstyret og andre telegrafkontor*, utarbeidd av Knut Knutson Fiane (1928), og *Nynorsk i apotek*, med «bruksretteleidingar» og brevdøme, som apotekaren Gustav Kullerud gav ut i 1935.

Mindre kjende er kanskje freistnadene på å innføre nynorsk som militært bruksmål. Major Einar Sagen gav først ut den vesle boka *Norsk her-mål* i 1910, med brevdøme og omsetjingar av lover og føresegner. Seinare kom *Militær ordliste med nynorsk tyding* (1933). Edvard Os, offiser og kjend målmann, var opp-

teken av å fremje norsk namneskikk og gav ut det vesle heftet *Nemningar i herren* (1920). Seinare laga han ei meir omfattande *Militær fagmålordliste* (1941, med ny utgåve i 1949).

Ei viktig bok frå denne perioden er den juridiske ordlista til professor Nikolaus Gjelsvik, med «ei utgreiding om den juridiske stilen» som føreord. Gjelsvik omsette mange lover til nynorsk og hadde stor innverknad på utforminga av det nynorske lovspråket. Ordboka kom ut i 1929, og arbeidet til Gjelsvik la grunnlaget for ein rik nynorsktradisjon innanfor det juridiske fagspråket. Denne tradisjonen er førd vidare m.a. av høgsterettsdommar Karl Arne Utgård, som gav ut *Juridisk og administrativ ordliste* i 2002.

Etterkrigstida

Perioden fram til 1970 var prega av allmennspråklege ordboksutgjevingar. Men ved hjelp av nye støtteordningar som t.d. Norsk kulturfond vart det heretter mogleg å realisere utgjevinga av sentrale fagleksikografiske verk som *Norsk landbruksordbok* og *Norsk teknisk ordbok*.

Planane om ei norsk landbruksordbok går heilt tilbake til 1920-talet. Både studentar og lærarar ved Landbruks-høgskulen på Ås arbeidde for å realisere dette, og studentmållaget der samla inn midlar til det vidare arbeidet tidleg på 1950-talet. Noregs allmennvitenskaplege forskingsråd løyvde òg midlar, og i 1954 vart Magne Rommetveit tilsett som redaktør. Boka kom ut først i 1978, noko som viser kor mykje arbeid som låg bak ei slik ordbok. I tillegg til eit hovudband med oppslagsord på bokmål og nynorsk finst det eit fleispråkleg registerband. Ordboka vert no overført til elektronisk format, og ord-

tilfanget vert ajourført og utvida.

Arbeidet med *Norsk teknisk ordbok* tok til alt i 1930-åra. Ordtilfanget vart samla inn frå ulike kjelder av studentar og ingeniørar frå NTH-miljøet i Trondheim, og mykje av det vart først utgjeve i form av to fornorskingsordlister (Torsrud 1950 og Ingeniørmållaget 1956). Ordboka har oppslag både på bokmål og nynorsk og kom først ut i 1981, med ny utgåve i 1984.

Ei anna stor teknisk ordbok med nynorskoppføringar er *Norsk teknisk fagordbok* (1984), som m.a. inneheld fagterminologi frå Norsk termbank. Boka har engelske ekvivalentar og eit engelsk-norsk register på 90 sider. Tanken var at ho skulle gjevast ut i nye og ajourførde versjonar, men det har diverre ikkje skjedd.

Rådet for teknisk terminologi (RTT) har òg vore ein viktig utgjevar av tekniske ordbøker. RTT-ordbøkene er redigerte på bokmål, men 20 av bøkene har med nynorskoppføringar der det er avvik mellom målformene. Den første av ordbøkene med denne typen redigering kom i 1979, den siste i 1998.

Ei av dei store nynorske fagordbøkene er *Norsk medisinsk ordbok* av Audun Øyri (1988). Åttande utgåve kom i 2007 og er mykje utvida jamført med den første utgåva. Boka inneheld ei eiga ordliste med engelske oppslagsord med omsetjingar, og i tillegg finst det etymologiske opplysningar, latinske nemningar og ordforklaringar. Hallstein Grønstøl si *Veterinærmedisinsk ordbok* frå 2004 bør også nemnast her, som den einaste norske ordboka på sitt fagområde.

Ei anna viktig ordbok er synonymordboka *Med andre ord* av Magne Rommetveit, som har kome i fleire nye og utvida utgåver etter at den første

kom i 1993. Boka finst òg i elektronisk versjon.

Aktive målstudentar

Nynorskbrukande studentar har alltid vore aktive og sterkt engasjerte i målpolitisk arbeid, og mange av dei har lagt ned ein stor frivillig innsats for å setje om faglitteratur og utarbeide ordbøker på nynorsk. Studentmållaget i Oslo har nesten vore som eit eige forlag å rekne.

● «Nynorskbrukande studentar har lagt ned ein stor frivillig innsats for å setje om faglitteratur og utarbeide ordbøker på nynorsk.»

Det har hatt egne utgjevingar, samarbeidd med andre og gjeve pengestøtte til utgjevingar på andre forlag. I 1931 kom det ei teologisk ordliste som var utarbeidd av ei nemnd av teologistudentar i Oslo, og som vart utgjeven av Noregs Mållag. Medisinarmållaget Eir gav ut *Norsk medisinsk ordliste* i 1939.

Skuleboknemnda åt Studentmållaget i Oslo har i alle år vore ein viktig ordbokutgjevar. På 1970-talet gav Johan Ottesen og Skuleboknemnda ut tre fagordlister: i edb, sosiologi og politikk. Føremålet var å finne gode avløyarsord til engelske uttrykk i fag som var sterkt prega av framandord. Nemnda gav òg ut ei juridisk ordliste (Olden 1978) med fornsking av vanskelege juridiske bokmålstermar.

Det finst framleis studentar som gjer mykje for å gje nynorsk ein plass i faga sine. Sigbjørn Hjelmbrekke gav ut ei lita økonomisk ordliste i 2007, og Studentmållaget i Trondheim har gjeve ut liknande ordlister i mediefag (2002) og realfag (2005). Dei tre sistnemnde listene er òg tilgjengelege elektronisk.

Leksika på nynorsk

Mykje av institusjonsbygginga innanfor den nynorske skriftkulturen har gått føre seg etter eit prinsipp om alternativ organisering der nynorskmiljøa har bygd opp eigne institusjonar med nynorsk som målform. Ei slik parallell organisering har ført til to leksikonutgjevingar på nynorsk: *Norsk Allkunnebok* (ti band, 1948–64) og *Nynorsk leksikon* (to band, 1987). Allkunneboka

hadde eit opplag på 10 000 eksemplar. Forlaget fekk etter kvart problem med økonomien, slik at verket vart mindre enn først tenkt. I tillegg kom *Hermes leksikon* i 1979, det einaste leksikonet som ligg føre i begge målformer.

Dugnad og statleg støtte

Idealistiske einskildpersonar har gjort ein stor frivillig innsats for å lage nynorske fagordbøker. Ei slik dugnadsånd stod særleg sentralt i den tidlege perioden til nynorsken og fram til 1960-talet, då statlege støtteordningar vart innførde for å sikre nynorsken sin plass i samfunnet. Utan slik støtte hadde det ikkje vore mogleg å fullføre mange av ordbokprosjekta.

Sylvi Dysvik er rådgjevar i terminologitena i Språkrådet.

Lånord i norsk talespråk

■ ANN HELEN LEA

Hva slags lånord finnes? Hvem bruker lånord? Hvordan integreres de? Hva skjer med betydningen til lånordene?

Kontakt mellom språk fører som regel til at elementer fra det ene språket overføres til det andre. Når det gjelder norsk og engelsk, går strømmen nå fra engelsk til norsk. Norsk låner enkeltord (*hot, cool, bootleg*) og syntaks – såkalte oversettelseslån – (*din venn av dagen*) fra engelsk. I denne artikkelen skal vi se nærmere på lånord i norsk talespråk, men bare på dem som er såpass nye at de ikke finnes i *Bokmålsordboka*. Resultatene er hovedsakelig fremkommet

gjennom arbeidet med min masteroppgave.

Ordet *lånord* brukes i denne artikkelen som en betegnelse for alle forekomstene av ord med annet språklig opphav enn norsk. Ved hjelp av Norsk talespråkkorpus – Oslo-delen (NoTa) – og Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS) har jeg sett på innslag av fremmede ord i norsk talespråk. Mine forskningsspørsmål var: Hva slags lånord finnes? Hvem bruker lånord? Hvordan

tilpasses de norsk bøyingsmønster? Hva skjer med betydningen til lånordene?

Ulike typer lånord

Det første jeg oppdaget, var at det brukes svært få lånord i norsk talespråk. Jeg fant kun 812 tilfeller av lånord (både enkeltord og vendinger) i mitt materiale, som besto av om lag 900 000 ord. Jeg telte ikke med utenlandske varenavn eller navn på filmer og musikkgrupper.

«Enkelte innlånte substantiv tilpasser seg norsk bøyingsmønster særdeles godt, som *daten, cluet, lipglosser, mustene.*»

Gjennomsnittlig er altså kun 0,11 prosent av ordene i NoTa lånord.

Dernest er det overraskende at de lånordene som brukes i norsk talespråk, tilhører andre ordklasser enn dem som brukes i skriftspråket. De mest frekvente lånordene i talespråkskorpuset er ordene *yes, shit, chill, keen og fuck*. Alle disse ordene er enten adjektiv eller interjeksjoner. Først på åttende plass kommer et substantiv, ordet *mail*. Når det gjelder lånord i skriftspråket, er substantiv den klart største ordklassen. I tekst er det tydeligvis viktig å bruke lånord for blant annet å nyansere en eldre betydning (*cookies, remix, feeling, dude*) eller gi navn til nye fenomener og gjenstander (*ruter, desktop, dj-booth*).

I talespråkskorpuset er det en del substantiv, men adjektiv og interjeksjoner er altså store grupper. Min undersøkelse baserer seg på et korpus som består av samtaler mellom informanter som sitter stille og prater. Trolig gjør samtalsituasjonen det viktig for deltakerne å bruke evaluerende beskrivelser, som kjennetegnes av adjektiv (*sweete, chille, fucka, butch, lost, close*) og interjeksjoner. Interjeksjonene er med på å

gjøre samtalen levende, enten man forteller om en opplevelse eller kommenterer noe samtalepartneren sier (*yeah, yes, shit, oh my god, fuck*).

I 80,2 prosent av tilfellene er det enkeltstående ord som lånes inn, for eksempel *chill, attention, lost, pimp, psycho*. Det finnes også en del sammensetninger av et lånord pluss norsk etterledd, for eksempel *fishingtur, jallanorsk, rehab-mennesker*.

Ungdommer bruker flest lånord

I likhet med tidligere forskning viser også min undersøkelse at menn bruker flere lånord enn kvinner (6,4 ord i løpet av intervju- og taletiden for menn, mot 3,4 ord for kvinner). Det er mest ungdommer som bruker lånord, men det finnes også informanter blant de yngste som ikke yrter et eneste lånord. Noen av informantene i aldersgruppen 31–45 topper listen over informanter med flest lånord. Bruken av engelsk blant de eldste informantene har trolig sammenheng med utdanningsnivå og arbeidssituasjon. De med høy utdanning bruker 1,2 flere lånord enn de med lav utdanning.

Det lånes mest fra engelsk (92,2 prosent), og ellers forekommer noen ord fra tysk, fransk, arabisk, berbisk og urdu. Franske lånord benyttes kun av informanter over 33 år, og ikke-vestlige lånord (bortsett fra *jalla*) brukes kun blant de yngste informantene.

Integrering av lånord

Jeg har sett på hvordan ord morfologisk sett integreres i norsk, altså hvordan lånord bøyes. Det viste seg, som forven-

tet, at de fleste verb får norsk bøyingsmåte, jf. ord som *gutser* 'våger', *ditcha* 'kvittet seg med', *bøffa* 'svindlet, rippet' og *har disset* 'har hetset'.

Enkelte innlånte substantiv tilpasser seg norsk bøyingsmønster særdeles godt, som *daten* 'avtalen', *cluett* 'ledetråden', *lipglosser*, *mustene* 'nødvendighetene'. Andre beholder bøyingsmønsteret fra språket de er lånt fra, som *the defendant* 'den tiltalte', *gangstas* 'forbrytere', *stories* 'historier'.

Det var noe overraskende at adjektiv var så lite integrert i norsk bøyingsmønster. De ble stort sett brukt med engelsk uttale og bøyd etter engelsk bøyingsmønster, jf. ord som *risky*, *funny*, *chunky*, *stuck*, *confused*.

Psykologisk ikke-integrerte ord er lånord som ikke føles naturlige for den som bruker dem. De kjennetegnes ved at språkbrukeren nøler og stotrer idet ordet skal uttales. Det kommer gjerne noen fyllord som *noe*, *sånn* før ordet og sammensetninger med *-greier* og *-opplegg* etter. Noen ord følges av latter, trolig fordi lånordene kan virke litt malplasserte i setningen.

Betydningen til lånordene

En kreativ måte å bruke engelsk i norsk på er de såkalte pseudolånene, dvs. ord som høres og oppleves som engelske, men som ikke brukes på samme måte på engelsk. Eksempler på pseudolån fant jeg i ord som *babynapper* 'en som kidnapper småbarn', *hockey cut* 'hockeysveis' – på engelsk heter det *mullet*, *damen* [*dæimn*] i betydning 'kjæreste', men uttalt som om det var et engelsk ord.

Noen lånord får altså nye betydninger og er ikke lenger tilbakeførbare til opphavsspråket. Det engelske adjektivet *bad* 'dårlig' brukes på norsk som et verb:

å bæde. Et eksempel er denne setningen: *da hadde jeg faen meg bæda helt, altså*. Ordet har på norsk skiftet ordklasse fra adjektiv til verb: *å bæde* 'å miste besinnsel'.

Ord fra ikke-vestlige språk får ny betydning i norsk i større grad enn ord fra engelsk. Ord som *jalla* (arabisk: 'hurtig, kom igjen!') og *wolla* (arabisk: 'jeg lover, jeg sverger') har i norsk fått en betydning som ligger langt fra betydningen i opphavsspråket. *Jalla* brukes nå om noe som er simpelt og smakløst (også observert i *Norsk slangordbok* av Tone Tryti fra 2008).

De lånordene som er mest frekvente, brukes gjerne i flere betydninger og opptrer da i flere ordklasser. Ordet *fuck* brukes for eksempel både som adjektiv (*fucka folk som du*), interjeksjon (*fuck!*) og verb (*fuck opp livet*). Noen ord tilpasses norsk bøyingsmønster særdeles godt, og i verbet *vorse* er det ikke sikkert at det tyske opphavet *vorspiel* 'forspill' er like selvsagt for alle informantene.

Få lånord i talespråk

Min undersøkelse tyder på at det samlet sett er svært få lånord i norsk talespråk. Ungdommer og menn bruker flest lånord, og de mest frekvente er fra ordklassene adjektiv og interjeksjoner. Verb tilpasses i stor grad norsk bøyingsmønster, substantiv tilpasses i varierende grad og adjektiv i liten grad. Ord fra andre språk brukes ofte kreativt og får nye betydninger i norsk sammenlignet med hva de betegner i opphavsspråket.

.....

Ann Helen Lea har mastergrad i nordisk språk og har hatt mastergradsstipend fra Språkrådet.

Ja, nei og jau om mållova

■ SIGFRID TVITEKKJA

Må Nav Oslo svare deg på nynorsk viss du skriv til dei på nynorsk? Ja. Må Oslo kommune det same? Nei. Og kva med bokmålsbrukarar, har dei ingen rettar? Jau.

For å forstå reglane i mållova må me vite kven som har rettar, kven som har plikter, kva som er skal-reglar, og kva som er bør-reglar. Å bryte ein skal-regel i mållova er eit brot på paragrafar, å bryte ein bør-regel er å bryte med føremålet i lova: jamstilling mellom målformene. Det er berre offentlege tenestemenn som bryt lova, ingen privatpersonar.

nynorskkommunar og 158 nøytrale kommunar. Bokmåls- og nynorskkommunane har gjort vedtak om å krevje den eine målforma i skriv frå statsorgan. Nøytrale kommunar har ikkje ynskt noka særskild målform. Målvedtaket stadfester ein rett og utløyser ei plikt: Statsorgan pliktar å skrive til kommunane i den målforma kommunane

● «Det er berre offentlege tenestemenn som bryt mållova, ingen privatpersonar.»

Rettar og plikter

Statsorgana, t.d. Nav Oslo, Fylkesmannen og Finansdepartementet, har etter mållova berre plikter og mange skal-reglar dei skal følgje. Kommunane har både rettar og plikter. Dei kan krevje skal-reglar oppfylte av staten, og dei har dessutan nokre bør-plikter sjølve. Privatpersonar har berre rettar, som staten *skal* oppfylle og kommunane prinsipielt *bør* oppfylle. Korleis heng dette saman?

Mållova er tufta på jamstillingsprinsippet: Nynorsk og bokmål er likeverdige og jamstilte målformer i alle offentlege organ i kommune, fylkeskommune og stat. Ein berebjelke i regelverket er at kommunane kan gjere *målvedtak*. Det finst i dag 160 bokmålskommunar, 115

har vedteke. Samstundes med målvedtaket gjer ofte kommunen vedtak om at ei viss målform skal vere administrasjonsspråk i kommunen. Det er ofte samsvar mellom målforma i målvedtaket, som rettar seg «oppover» mot statsadministrasjonen, og det kommunale administrasjonsspråket, som rettar seg «utover» – til innbyggjarane i kommunen.

Vi tek utgangspunkt i Oslo kommune: Kommunen er ikkje ein bokmålskommune, slik mange trur. Han er nøytral og krev ikkje noka særskild målform i skriv frå staten. Men kva plikter har Oslo kommune sjølv? Tja, etter jamstillingsprinsippet bør Oslo kommune kunne svare privatpersonar i deira målform, men samstundes er det

ikkje eit direkte lovbrøt dersom kommunen ikkje gjer det. Nav Oslo, derimot, er ikkje eit kommunalt organ, men eit lokalt statsorgan med tenestekrinsen Oslo. Nav Oslo skal til dømes ha alle skjema på begge målformer, svare Volda kommune på nynorsk og svare ein privatperson på nynorsk viss han sjølv brukar den målforma. Ein tilsett med nynorsk som privat målform i Nav Oslo har rett til å bruke målforma internt, men ikkje automatisk utetter. Han må bruke bokmål til bokmålsbrukarar når han er i offentleg teneste, slik ein statstilsett bokmålsbrukar også må rekne med å bruke nynorsk i tenesta. For lokale, regionale og sentrale statsorgan, dei tre bukkane Bruse i staten, gjeld pliktene ovanfor likt.

Statsorgana har fleire plikter

Det er ikkje nok at statsorgana innfrir rettane til privatpersonar og kommunar. Statsorgana skal *veksle* mellom målformene i informasjonstilfang, dvs. informasjon som når ut til mange samstundes: Minst 25 prosent av brosjyrar, lysingar og nyhendeartiklar på nettsider og anna skal vere på den eine av dei to målformene. Statsorgan som er regionale, slik som fylkesmennene, kan ha det som heiter *tenestemål*. Tenestemålet er det same som ei fleirtalsmålform i regionen (fylket). Fleirtalet av kommunane i Finnmark er bokmålskommunar. Difor har Fylkesmannen i Finnmark bokmål som tenestemål. Fleirtalet av kommunane i Hordaland er nynorsk-kommunar. Difor har Fylkesmannen i Hordaland nynorsk som tenestemål. Fylkesmannen i Telemark er nøytral. Det finst ikkje noka fleirtalsmålform eller noko tenestemål i Telemark fylke av di fleirtalet av kommunane er nøytrale. For *regionale* statsorgan som fylkesmennene

gjeld ikkje 25-prosentsregelen. Fylkesmennene skal bruke *tenestemålet* i alt informasjonstilfang, men veksle dersom det ikkje finst noka fleirtalsmålform. Høgskolen i Finnmark, nota bene, er ikkje eit regionalt statsorgan, fordi høgskular får studentar frå heile landet. Ved høgskular gjeld 25-prosentsregelen.

Gjeld mållova i utdanninga?

Ja og nei. Mållova gjev ikkje reglar for opplæringsmål eller læremiddel i grunnskulen. For grunnskulen er dei språklege rettane nedfelte i opplæringslova. Men éin stad i utdanningssystemet har mållova plass: i eksamensoppgåvene på statlege høgskular og universitet. Du har rett til å få eksamensoppgåva på den målforma du ynskjer. Lærestaden pliktar å ha eit system som studentane kan bruke til å opplyse om ynskt målform når dei melder seg opp til eksamen.

Greier staten dette?

Nei. Og kjenner alle kommunar og privatpersonar rettane sine? Nei. Sentrale statsorgan rapporterer til Språkrådet ein gong i året, og statistikken viser at berre eitt av fire statsorgan følgjer 25-prosentsregelen på ein god måte. Vi veit også at berre 50 prosent av alle skjema som er i bruk i staten, finst på nynorsk. Kvart år er det mange studentar som ikkje får eksamensoppgåvene sine på nynorsk. Språkrådet er klageorgan i desse sakene, men det er etter måten få som brukar retten til å klage. Brøt på mållova skjer kvar dag, og nynorskbrukarane er dei mest diskriminerte.

.....

Sigfrid Tvitekkja er fagkoordinator i Språkrådet.

Offentlighet og innsyn

■ KJETIL AASEN

I 2009 ble *lov om offentlighet i forvaltningen* fra 1970 avløst av den nye *lov om rett til innsyn i dokument i offentlig verksemd*. Begge lovene har korttittlene *offentlighetsloven* på bokmål og *offentleglova* på nynorsk.

Et prinsipp i arbeidet for klarere språk i staten er å bruke ord og uttrykksmåter som flest mulig forstår. I lovtekstene finner vi to ord med samme rot, *offentlig* og *offentlighet*, som likevel kan ha ganske ulike betydninger. I *Norsk ordbok med 1000 illustrasjoner* (2. utgave, Kunnskapsforlaget, 2005) finner vi disse oppføringene:

offentlig: 1 som alle har adgang til; [...]

3 som angår, eies av stat el. kommune

offentlighet: 1 det å være el. det at noe er offentlig [...]

2 publikum [...] *det er ikke i offentlighetens interesse*

Offentlighetsloven dreier seg om *offentlige* (dvs. statlige og kommunale) dokumenter som skal være *offentlige* (dvs. tilgjengelige for publikum/allmennheten). Videre er det *offentligheten* (dvs. publikum) som skal nyte godt av *offentlighet* (dvs. det at dokumenter er tilgjengelige for alle) i offentlig virksomhet. Her har vi like ord med ganske ulike betydninger i forskjellige sammenhenger. Samtidig er alle betydningene relevante i denne sammenhengen. Dette er nok til å forvirre en lekmann, og veldig klar språkbruk er det heller ikke.

Klarere lovspråk

Problemet er faktisk langt på vei løst i den nye loven. I den gamle loven fant vi formuleringer som denne, bl.a. i § 5: «Dokument som et forvaltningsorgan har utarbeidet for sin interne saksforberedelse kan unntas fra offentlighet.» I den nye loven har lovmakerne valgt et enklere og mer lettforståelig ord enn *offentlighet*, nemlig *innsyn*. I § 14 i den nye loven står denne formuleringen: «Eit organ kan gjere unntak frå innsyn for dokument som organet har utarbeidd for si eiga interne saksførebuing.»

«Et offentlig dokument er et dokument som alle har adgang til, med andre ord et dokument som alle har innsyn i.»

Et offentlig dokument er et dokument «som alle har adgang til», jf. ordbokdefinisjonen ovenfor. Det er med andre ord et dokument som alle har *innsyn* i. Og *innsyn* er et klart, enkelt og informativt ord som passer like godt enten vi skriver bokmål eller nynorsk.

Det ser ut til at bruken av *innsyn* for *offentlighet* er ganske ny i norsk juridisk fagspråk. I Karl Arne Utgård's *Juridisk og administrativ ordliste. Bokmål-ny-norsk* (Samlaget, 2002) finnes disse forklaringene til *meroffentlighet*: «**meroffentlighet** vere/gjere meiroffentleg, meiroffentlegheit, av og til: meirinnsyn». I den nye loven er altså *innsyn*, det Utgård ser på som den minst grunnleggende nynorske avløseren til *offentlighet*, tatt inn som selve hovedbegrepet. Og i § 11 i den nye loven finner vi nettopp *meirinnsyn*. (Begrepene *merinnsyn* og *meroffentlighet* brukes om den adgangen forvaltningen har til å gi allmennheten innsyn i dokumenter som den i utgangspunktet ikke har rett til innsyn i, men der forvaltningen likevel

ikke har plikt til å nekte allmennheten innsyn.) Google-søk viser at *merinnsyn* nå er i ferd med å komme i bruk også i bokmål, på bekostning av *meroffentlighet*. Dette gleder vi oss over i Språkrådets språktjeneste for statsorganer, som har som én av sine hovedoppgaver å arbeide for bedre og klarere språk i staten.

Om vi skulle ha noen innvendinger mot begrepsbruken i den nye lovteksten, måtte det være mot korttittelen. I lovvedtaket har loven fått den offisielle korttittelen *offentleglova*. Det er enkelt å argumentere praktisk for å videreføre

korttittelen som ble brukt om den gamle loven. En mer dekkende korttittel for den nye loven kunne likevel ha vært *innsynsloven* eller *innsynsrettsloven*.

Offentlighet og innsyn på andre språk

Andre land som det er naturlig å sammenlikne seg med, bruker også begreper som ligger nærmere det klare *innsyn* enn det mer diffuse *offentlighet*. I Ronald L. Craigs *Stor norsk-engelsk juridisk ordbok* (3. utgave, Universitetsforlaget, 1999) finner vi tre oppføringer under oppslagsordet *offentlighet*: «(1) public access (to documents) (2) freedom of information (3) public disclosure (of documents)». *Offentlighetsprinsipp* er oversatt med «principle of freedom of information». På tysk har en like ens *Informationsfreiheit*.

.....

Kjetil Aasen er rådgiver i Språkrådet, språktjenesten for statsorganer.

Je eller jodd? Og litt om ve og vav med det same

■ DANIEL G. IMS

Den tiande bokstaven i alfabetet vårt kjenner mange med to namn – *je* og *jodd*. Somme føretrekkjer kanskje det eine framfor det andre, og da går gjerne spørsmålet til Språkrådet: Kva er rettast eller best?

I *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* står det berre at uttalen er «je eller jådd». Er det eine namnet da eldre enn det andre? Er det kan hende slik at *je* er den nyaste forma? Ja, det kan vi nok seie, men namna har levd side om side ei stund. Bokstaven *j* har ikkje berre nytt namn, han er også ein etter måten ny bokstav i alfabetet vårt.

Kva lærte vi på skolen?

*I-en og y-en,
de skulle til byen.
Så møtte de j-en,
men ville ikke se'n.*

*I-en og y-en
var ute i byen.
Der møtte dei ein j,
han fekk ikkje vera med.*

● «Det kan verke som dei fleste utanfor Oslo har lært *je*, i alle fall dei siste 50 åra, mens ein rundt Oslofjorden i større mon lærte *jodd*.»

I begge variantane av denne regla heiter bokstaven *je*, og det namnet er nok nærast einerådande i skolen i dag. Men uformelle undersøkingar mellom kol-

legaer og andre viser at det tidlegare varierte kva vi lærte. Det kan verke som dei fleste utanfor Oslo har lært *je*, i alle fall dei siste 50 åra, mens ein rundt Oslofjorden i større mon lærte *jodd*. Fleire har dessutan oppfatta namnevalet som ein del av striden om samnorsk i tiåra etter andre verdskrigen, slik at «folke-måslærarar» lærte bort *je* og «riks-måslærarar» *jodd*. Min 60 år gamle svigerfar frå Grorud hugsar godt at norsklæraren stod på at bokstaven ikkje het *je*, men *jodd*.

Alfabetet og bokstavnamna

Vi kallar bokstavrekkja *alfabet*, og det skriv seg frå dei to første bokstavane i det greske alfabetet: *alpha* og *beta*. Desse bokstavnamna kjem i sin tur frå semittiske språk. Det gamle greske alfabetet er bygd på fønikiske bokstavar, og

mange bokstavnamn følgde med. Bokstavane var først ordteikn, slik at ein *A* var ein okse (semittisk *alef/alep*) og ein *B* var eit hus (*beth/bet*). (Snu *A*-en, så

kjem oksehovudet fram!) På gresk hadde ikkje bokstavnamna slike tydingar, men bokstavane stod framleis for den første lyden i dei gamle bokstavnamna (det akrofone prinsippet).

Det greske alfabetet spreidde seg vidare til den italienske halvøya, først til etruskisk og derifrå til latin. Etruskarane sette sitt preg på det som skulle utvikle seg til det latinske alfabetet: Spora etter dei opphavlege ordteikna blei borte, og bokstavane fekk namn etter lydverdien dei stod for: *a*, *be*, *de*, *ge* osv. Dei etruskiske bokstavnamna har stort sett overlevd til i dag. Vi går til og med rundt og seier *ef*, *em*, *en*, *el*, *er*, *es* i staden for *fe*, *me*, *ne*, *le*, *re*, *se*, og det skal ha med etruskiske lydkombinasjonar å gjere. Med bokstaven *z* gjer vi eit unntak frå denne etruskisk-latinske bokstavnamnskikken. Han blei bruka i greske lånord på latin og har fått halde på namnet sitt (*zeta* på gresk).

Jodd og vav, je og ve

I det gamle latinske alfabetet var ikkje *j* ein eigen bokstav, han var lenge berre ein variant av *i*. Det semittiske teiknet *jod*, med tydinga 'hand, arm', var blitt til *iota* på gresk, og denne bokstaven fekk namnet *i* i det latinske alfabetet. Så vel *i* som *j* kunne stå for både vokal og konsonant, og det var gjerne plasseringa i ordet som avgjorde valet mellom dei. I seinmellomalderen og renessansen tok fleire til ords for rettskrivingsreformer i latin og andre språk. Eitt av framlegga var å gjere *i* og *j* til ulike bokstavar og det same med *v* og *u*. På 1600–1700-talet var desse endringane gjennomførte.

Da bokstavane *i/j* og *u/v* skilde lag, måtte dei naturlegvis ha ulike namn òg. Ëi råd var å følgje den latinsk-etruskiske tradisjonen med namn som spegla

uttalen. Slik har vi etter kvart fått *je* og *ve*. Ei anna råd var å gå til alfabetopp-havet og finne greske eller semittiske namn, og det var det som blei gjort først. *J* heiter *jota* på språk som spansk og portugisisk, og det er openbert etter gresk. På tysk, svensk og dansk fekk vi derimot først *Jod* og *Vav/Vau*. For å finne svaret på kvifor dei blei heitande dette må vi gå til det semittiske alfabetopp-havet, og på hebraisk finn vi nettopp desse bokstavnamna. På tysk heiter *j* og *v* framleis *Jot* (før *Jod*) og *Vau*, og på islandsk heiter det *joð* og *vaff*.

Danske bøker frå 1800-talet syner at *ve*-namnet var vanleg alt da, og ei endring frå *jod* til *je* blei også drøfta tidleg. I *Haandbog i det danske Sprogs Grammatik* (1844) skriv Israel Levin at «det [vilde] være en væsentlig Forbedring at sige Je isteden for Jod». Likevel heiter *j* framleis *jod* i Danmark, så denne «forbetringa» slo betre an i Noreg. Her til lands finn vi at Hans Jacob Grøgaard i ei *ABC* frå 1815 skriv at «*j* bør ikke kaldes *jod* eller *lang i*, men *je*». Det same står i seinare lærebøker frå 1800-talet, men ifølgje *Norsk Riksmålsordbok* hadde denne nye *je*-uttalen likevel rokki å bli forelda i 1937: «*j*. [*jådd* ... ell[er] nu mest foreld[et] *je*».

I stutt mål: *J* kom inn som ein ny bokstav, men fekk eit gammalt namn (*jodd*) som seinare blei erstatta av eit nytt (*je*) som så blei forelda, det gamle blei det nye, men no er det eldste gammalt att. Moralen får vere at det ikkje er lett å vere moderne, eller gammaldags for den saks skyld.

.....

Daniel G. Ims er rådgjevar i Språkrådet.

Meir nynorsk på nett

Statsorgan som dekkjer heile landet, rapporterer ein gong i året til Språkrådet om korleis dei vekslar mellom bokmål og nynorsk i informasjon til publikum. Kravet i mållova er at ingen av målformene skal vere representerte med mindre enn 25 prosent i norskspråkleg informasjon. Språkrådet lagar statistikk av rapportane. Den siste statistikken (frå 2008) viser at bruken av nynorsk på statlege nettstader aukar. Når det gjeld skjema, som skal finnast i begge målformer, er berre halvparten på nynorsk. Stortinget gav i 2006 statsorganana beskjed om å rydde opp, men rapporten frå 2008 viser at dette ikkje har skjedd. Tre av fire statsorgan bryt framleis mållova i informasjonstilfang. Mållovsstatistikken ligg her: http://www.sprakradet.no/Politikk-Fakta/Lov_og_rett/Maallova/Statistikk/

Forstår du islandsk?

Teksta under er saksa frå romanen *Myrká*, som kom ut i Reykjavik i 2008 og er skriven av den islandske forfattaren Arnaldur Indriðason. I utdraget er det ein mann i 30-åra som snakkar:

Ég hef alltaf átt heima hér og hef ekki haft áhuga á að flytja, sagði hann. Ég er ekki mikið fyrir breytingar. Ég hef komið nokkrum sinnum til Reykjavíkur og mér líkar ekki það sem ég sé. Allt þetta kapphlaup eftir vindi, öll þessi eyðsla í dauða hluti, stærri hús og finni bíla. Fólk er varla talandi á íslensku lengur og lafir inni á skyndibítastöðum og fitnar. Ég er ekki viss um að slíkt sé mjög íslenskt. Ég held að við séum að kafna í innfluttum ósiðum.

Eg har alltid budd her og har ikkje hatt lyst til å flytta, sa han. Eg er ikkje så glad i forandring. Eg har vore i Reykjavik nokre gonger og likar ikkje det eg ser. Alt dette jaget etter vind, all denne sløsinga på daude ting, større hus og finare bilar. Folk kan snauvt tala islandsk lenger, dei heng på McDonald's og feitnar. Eg tvilar på at slikt er særleg islandsk. Eg trur vi er i ferd med å drukna i innførde uskikkar.

(Teksta er fritt omsett til norsk av Språkrådet.)

Foto: iStockphoto

Konveks? Konkav? Kon-kva?

■ SIGBJØRN HJELMBREKKE

Det hender ein støyter på ord ein trudde ein visste kva tyder, men der det ser ut til av samanhengen at andre forstår noko anna enn deg.

Eit døme på at ord kan oppfattast på fleire måtar, er ordparet *positivt/negativt*. Oftast tenkjer ein at noko som er positivt, er bra, medan noko negativt er dårleg. Men om legen seier at testresultatet ditt er positivt, er det truleg negativt.

Eit anna døme er adjektivet *varm*. Omnar kan vera varme. Ord kan også vera varme. Er det same typen varme? Og kva slags varme er det i varme fargar? Tydinga av ordet er kontekstuell.

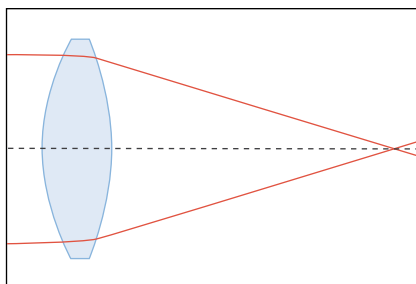
Eit interessant døme såg me i Kvitt eller dobbelt for ei tid sidan. Ein som var oppe i norske kommunevåpen, snakka om høgre sida av våpenskjoldet der andre ville ha sagt venstre. Han forklarte at han snakka om *heraldisk høgre*. I dette ligg at *høgre* er det som er til høgre for den som *held* skjoldet. Den som *ser på* skjoldet, vil oppfatte den same sida som venstre. Kva ein forstår som høgre eller venstre, er altså avhengig av perspektivet.

Bakgrunnen for denne teksten er ei tid då eg sleit med å sjå samanhengen mellom tydingar. Det handlar, som det går fram av tittelen, om ordparet *konveks/konkav*.

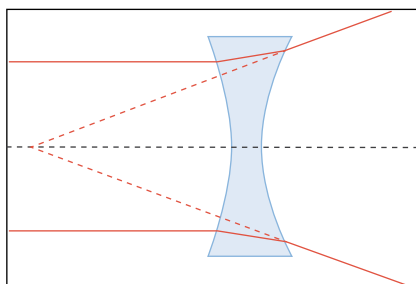
Barnelærdom mot universitetslærdom

På barneskulen lærte eg om konkave og konvekse linser. Konkave linser *kavar*

seg innover på midten og spreier lyset. Konvekse linser *veks* på midten og samlar lyset.

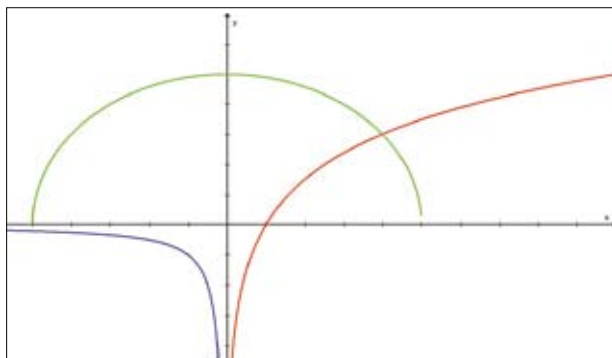

Figur 1: Konveks linse

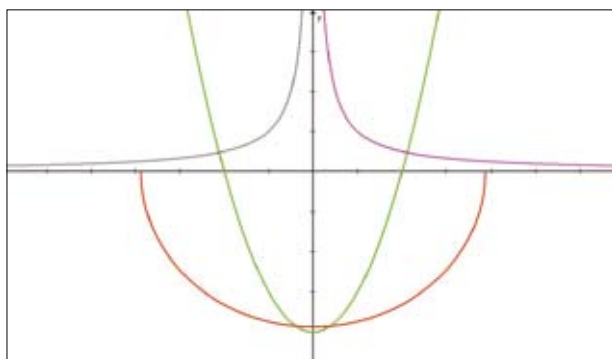

Figur 2: Konkav linse

Som student i samfunnsøkonomi møtte eg orda *konveks* og *konkav* på nytt. Det har seg nemleg slik at økonomar, matematikarar og dilikt likar å snakka om konvekse og konkave kurver og funksjonar.

Figur 3: Konkave kurver

Figur 4: Konvekse kurver

Den konvekse kurva «heng» på midten. Midten ligg altså nedanfor ei rett line mellom ytterpunkta. Omvendt bøyer den konkave kurva seg oppover på midten. Alle kurvene i figur 3 er konkave. Alle i figur 4 er konvekse.

Koplinga mellom linsene frå barneskulen og kurvene frå universitetet er ikkje heilt innlysande. Kva gjer ei konvekse kurve konveks?

Kva seier ordbøkene?

Nynorskordboka seier:

konkav (frå lat.) bogen, krumma innover; innhol, skålforma; mots *konveks* / *ei k- linse* konkavlinse ~itet m1 det å vere konkav ~linse spreilins

konveks (lat. 'kvelvd') bogen, krumma utover; kuven; mots *konkav* / *ei k- linse* konvekslinse ~itet det å vere konveks ~linse samlelinse

So noko konkavt er skålforma, medan noko konvekst er kvelvd. Dette passar med barnelærdomen, men ikkje med matematikken. Kva er ei konvekse kurve? Ho liknar då meir på ei skål enn på det kvelvde taket i ei kyrkje?

Online Etymology Dictionary skriv:

concave from L. *concauus* «hollow,» from *com-* intensive prefix + *cavus* «hollow» (see *cave* (n.)).

convex from M.Fr. *convexe*, from L. *convexus* «vaulted, arched,» pp. of *convehere* «to bring together,» from *com-* «together» + *vehere* «to bring» (see *vehicle*). Possibly from the idea of vaults carried together to meet at the point of a roof.

Definisjonen liknar altså definisjonen i *Nynorskordboka*. Ordbøker kan ikkje hjelpe oss med å forstå korleis ordboksdefinisjonane heng saman med bruken i matematikken.

Kva seier matematikkboka?

Matematikkbøkene Knut Sydsæter har skrive for samfunnsøkonomar, nyttar omgrepa *konveks* og *konkav* mykje. Forfattaren definerer (sagt med mine ord) konkave funksjonar som slike som går mindre oppover (eller meir nedover) di lenger til høgre ein kjem i figuren. Dei konvekse går brattare og brattare oppover, dvs. mindre og mindre nedover. Ein konvekse funksjon gjev ei kurve med alle tangentar på undersida, medan ei konkav kurve er ei med tangentane på oversida.

Ifylgje ordboka skal noko konvekst krumma *utover*. På kva måte krummar dei konvekse kurvene utover? Kva forfattaren av matematikkboka enn tenkjer

Foto: iStockphoto

Foto: iStockphoto

Den konkave kuppelen i Peterskyrkja

Den konvekse kuppelen på Peterskyrkja

om dette, gjer han ingenting for å knyta den matematiske forståinga av omgrepa *konveks/konkav* til den kvardagslege og opphavlege.

konkav som, i det minste i si enklaste form, er motsett av den folk flest har.

Elles har Internett mangt å seia om andre geometriske forståingar av omgrepa. Ein figur er konveks dersom alle

«Det ser altso ut til at matematikarar og økonomar har ei forståing av *konveks* og *konkav* som, i det minste i si enklaste form, er motsett av den folk flest har.»

Kva seier Internett?

I ein artikkel i filosofitidsskriftet *Mind* skreiv E. Williams i 1971:

For $\frown$ we are inclined to use the general term *convex*, and no difficulty is felt in using the specific terms: *arched, raised, humped* [...]. Conversely, for $\smile$, we are inclined to use the general term *concave* and the specific terms: *dished, sagged, recessed, sunk* [...]. We do not ordinarily apply, e.g. *dished* to $\frown$ nor, e.g. *domed* to $\smile$.

Det ser altso ut til at matematikarar og økonomar har ei forståing av *konveks* og

par av punkt på figuren kan knytast saman med ein rett strek som er fullstendig innanfor figuren. Ein kube, ei kule og ein pyramide er alle konvekse, men alt som har ei grop eller eit hakk i seg, er ikkje-konvekst og blir stundom kalla konkavt. Eit polygon (ein mangekant) er konkavt dersom ein indre vinkel er større enn 180 grader, altso dersom ei rett line gjennom figuren kan dela han i meir enn to delar. Dette heng saman med forma på linsene. Men kurvene?

Ein kuppel – kon-kva?

Ein kuppel er konveks sett frå utsida. Alle punkt på kuppelen kan knytast saman med ei rett line som ligg innanfor kuppelen. Innsida er konkav ettersom punkt i taket må knytast saman med ei line som går tvers gjennom rommet. Kva er kuppelen? Rett svar er nettopp at han er konveks oppover og konkav nedover. Konveks oppover og konkav nedover er altså det same. For å forvirra vidare er det oftast det same som konveks nedanfrå og konkav ovanfrå. Når me les om konkave funksjonar i matematikkboka, er det snakk om konkaviteten ovanfrå og nedover. Dette er den vanlege forståinga i matematikken. Når matematikkboka mi fortel om slike kuppelforma grafar, seier ho at den hole sida skal vera ned. Forfattarane kunne ha sagt at den konkave sida skal vera ned og den konvekse opp. Det gjer dei ikkje, truleg av frykt for å forvirra oss.

Konkav:

konkav nedover
konveks oppover
konkav ovanfrå (og ned)
konveks nedanfrå (og opp)

Konveks:

konveks nedover
konkav oppover
konveks ovanfrå
konkav nedanfrå

Denne problemstillinga liknar altså på den me nemnde innleiingsvis, om heraldisk høgre. Det som er *høgre* for den som held skjoldet, er *venstre* for den som ser på skjoldet. Det er eit spørsmål om perspektiv.

Avsluttande strøtankar

Dimed kan det sjå ut til at me er i mål! Grunnen til at ein omtalar konvekse

kurver som konvekse, er altså ikkje at dei er konvekse i nokon absolutt forstand, slik som konvekse linser, mengder og polygon. Dei er konvekse berre i eit implisitt perspektiv, nemleg ovanfrå.

Oi! Men vent no litt! I 1941 skreiv den namngjetne økonomen Adolf Kozlik:

Terminology (b) [concave/convex downward/upward] is ambiguous because it is not clear without further specification whether the terminology means that the convex side of the curve looks upward or downward or that the curve appears to be convex or concave as the observer looks upward or downward.

Det som er vanleg, er det fyrste, at det er den konvekse sida av kurva som «ser» oppover. Lat oss kalla det «heraldisk oppover»! Konveksitet og konkaviteten er utruleg vanskeleg å snakka om utan gjennom konkrete definisjonar som alle er samde om. Kozlik igjen:

Although nomenclature is a matter of convention and taste [...] a uniform language has great advantages. It may therefore, be recommended to standardize the terminology concerning the shape of curves.

Innhaldet i orda *konveks* og *konkav* er difor avhengig av samanhengen, dvs. av *kva* som er konvekst eller konkavt. Der som det er snakk om kurver eller funksjonar, er innhaldet i tillegg avhengig av *perspektiv*. Heldigvis har Kozlik fått viljen sin. Når ikkje anna er nemnt, er perspektivet standardisert til «heraldisk ovanfrå»!

.....

Sigbjørn Hjelmbrekke er samfunnsøkonom og forskar ved Telemarksforsking.

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og er underlagt Kulturdepartementet.

Målet for arbeidet i Språkrådet er at norsk skal vere i bruk i alle delar av samfunnslivet også i framtida – og ikkje bli sett til sides av engelsk.

Vi vil gj det offentlege, næringslivet og folk flest tru på at norsk språk duger, og arbeider for å auke kunnskapen om norsk språk.

Dette gjer Språkrådet for å styrkje stillinga til det norske språket:

- Vi informerer på nettsidene og i publikasjonane våre om god og rett norsk.
- Vi svarer på om lag 10 000 språkspørsmål på e-post og telefon i året.
- Vi arrangerer konferansen *Språkdagen* kvart år for å skape debatt om aktuelle utfordringar for norsk språk.
- Vi har ei eiga språkteneste for statsorgan som gir råd til statstilsette om korleis dei kan skrive klart og godt.
- Vi har ei eiga terminologiteneste som samordnar utvikling og tilgjengeleggjering av norsk terminologi og fremjar norsk fagspråk.
- Vi gir diplom til næringsdrivande som har gitt verksemda eit godt, kreativt norsk namn.
- Vi godkjenner ordbøker og ordlister til bruk i skulen.
- Vi fører tilsyn med at alle statsorgan følgjer krava til fordeling av bokmål og nynorsk.
- Vi gir råd om korleis stadnamn skal skrivast på kart og vegskilt.
- Vi samarbeider med offentlege og private institusjonar om tiltak som styrkjer bruken av norsk.
- Vi forvaltar rettskrivinga i nynorsk og bokmål og følgjer med på korleis språket utviklar seg.

Direktøren i Språkrådet er leiar for 30 tilsette. Styret i Språkrådet er utnemnt av kulturministeren. Språkrådet har fire fagråd som er referansegrupper med språkkunnege og språkengasjerte personar frå heile samfunnet. Fagråda gir innspel og råd om saker på sine fagfelt.

www.sprakradet.no
www.spraakradet.no

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50
TELEFAKS: 22 54 19 51

ANSVARLEG REDAKTØR:
Sylfest Lomheim

INFORMASJONSSJEF:
Svein Arne Orvik

REDAKTØRAR:
Svein Nestor
svein.nestor@sprakradet.no

Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artiklar frå
eksterne skribentar står
for forfattaren sitt syn.

Ettertrykk tillate når kjelda er
oppgett.

OPPLAG: 11 500
Tekstene i dette nummeret finst
øg på Internett:
www.sprakradet.no
www.spraakradet.no

Fire nummer i året
Redaksjonen avslutta 21.05.2010

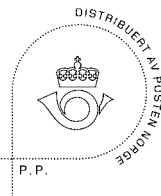
LAYOUT: Marit Heggenhougen
www.cmykdesign.no
TRYKK: 07 Aurskog

ISSN 0333-3825

OMSLAGSBILETE:
© Berit Roald / Scanpix

B

NORGE/NOREG

HISTORIA BAK

EIT TAK OG EIT TAK KAN VERA TO ULIKE TAK

Tak til dømes *eit tak* i *sandtak* og *eit tak* i *hustak*, eller *eit tak* i *handtak* og *eit tak* i *skjultak*! *Tak* er det heile tida!

Eit hustak er eit tak som dekkjer *eit hus*, og *eit skjultak* er eit tak som dekkjer *eit skjul*. Men den som legg eit tak, heiter jo ikkje *takdekkjar*, men *taktekkjar*. Dersom taktekkjaren er engelsk og har etternamn etter yrket sitt, heiter han *Thatcher*.

Men *eit sandtak* er ikkje eit tak som dekkjer sand, og *eit handtak* er ikkje eit tak som dekkjer ei hand.

Eit handtak er noko ein tek fatt i eller grip når ein skal opna eller bera noko. *Eit sandtak* er ikkje noko ein tek fatt i eller grip når ein skal opna eller bera noko, men ein stad der ein tek ut sand.

Når *tak* tyder det me har i *hustak* eller *skjultak*, heiter det tilsvarande verbet *tekkja* eller *dekkja*. Opphavet til *tekkja* er norrønt *þekja*, medan opphavet til *dekkja*, som er eit mykje vanlegare ord, er det nedertyske verbet *decken*. (Jf. norrønt *eitt þak* og *at þekja*.)

Når *tak* tyder det me har i *handtak* og *sandtak*, heiter det tilsvarande verbet *taka*. (Jf. norrønt *eitt tak* og *at taka*.)

I ordet *skjultak* har me *skjul*, som tyder 'vern mot noko', det òg, for det tilsvarande verbet heiter *skjula*. På norrønt heitte dei to orda høvesvis *eit skjól* og *at skýla*.

Svein Nestor
redaktør

RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825